

Uluslararası Göç Teorileri Üzerine Sosyoekonomik Bir Değerlendirme*

A Socioeconomic Assessment on International Migration Theories

Öz

Göç, zamansal ve mekânsal boyutu bulunan dinamik bir olgudur. Göç, ilkel zamanda açlık, barınma, kuraklık, deprem ve sel gibi doğal afetlerin etkisiyle yaşadıkları coğrafyayı değiştirmek zorunda kalan insan topluluklarının sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik ve demografik değişimlerini ortaya koymaktadır. Sürekli ve değişen bir yapıya sahip göç olgusu, çok boyutlu sosyal değişim ve dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. Göç hareketlerini ön plana çıkaran unsur, göçün insanların umut, sevinç, acı ve beklentilerini yansıtmamasından kaynaklanmadır. İçerisinde insan yaşamında dair unsurlar barındıran göçler, göç alanlar, göç edenler ve göçe tanıklık edenler gibi çok taraflı aktörler meydana getirebilmektedir. Toplumsal değişimin temelini oluşturan bu göç hareketliliği süreci, bölgeler arasında kültürel ve sosyal değişim ve gelişimleri de beraberinde getirebilmektedir. Göç sadece belli bir zaman için bir ya da birden çok insan topluluğunun sadece coğrafi olarak yer değiştirmesi değil, beraberinde sosyal, kültürel, ekonomik bir çeşitliliği ve toplumsal değişimi de içerisinde barındıran bir dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. Göç hareketliliğini bu denli önemli kılan, toplumsal yapıları, toplumsal yaşamı ve kurumların yapısında köklü değişikliklere yol açabilme potansiyeli olmuştur. Bu sebeple göçlerin hacimleri, mesafeleri, özellikleri değiştiğinde farklı göç tanımları ortaya çıkabilmektedir. Araştırma nitel özelliklere sahip olmakla beraber araştırmada literatür taramasına dayalı betimsel analiz modeli kullanılmıştır. Bu bakımdan göç ve göç teorileriyle ilgili yapılmış çalışmalar sistematik biçimde incelenerek bulgular, yorum ve değerlendirmeleri sentezlenerek sosyolojik çerçevede yorumlanmıştır. Araştırmada göç teorileri üzerine bir literatür taraması yapılarak göç hareketlerinin arkasındaki dinamiklerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmış, göç hareketlerine bütüncül ve makro düzeyde bir bakış açısı sunulmuştur. Araştırmada göç hareketleri tarihsel bir perspektifte makro, mezo ve mikro düzeyde incelenmiş, göç konusuna sosyal, ekonomik, tarihsel ve kültürel açıdan farklı bir pencereden yorum getirilmiştir. Mevcut çalışmanın literatüre düşünsel ve teorik olarak zenginlik katacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç teorileri, Uluslararası göç, Toplumsal değişim, Mülteci.

Abstract

Migration is a dynamic phenomenon with a temporal and spatial dimension. Migration reveals the social, political, cultural, economic and demographic changes of human communities that were forced to change the geography they lived in due to the effects of natural disasters such as hunger, housing, drought, earthquake and flood in primitive times. The phenomenon of migration, which has a continuous and changing structure, reflects the multidimensional process of social change and transformation. The element that brings migration movements to the forefront is that migration reflects people's hope, joy, pain and expectations. Migrations, which contain elements related to human life, can create multilateral actors such as those who receive migration, those who migrate and those who witness migration. This process of migration mobility, which forms the basis of social change, can also bring about cultural and social changes and Decelerations between regions. Migration reflects not only the geographical displacement of one or more human communities for a certain period of time, but also a transformation process that includes social, cultural, economic diversity and social change. What makes migration mobility so important is its potential to lead to fundamental changes in the structure of social structures, social life and institutions. For this reason, when the volumes, distances and characteristics of migrations change, different definitions of migration may arise. Although the research has qualitative characteristics, a descriptive analysis model based on literature review was used in the research. In this regard, the studies conducted on migration and migration theories have been systematically examined and the findings, comments and evaluations have been synthesized and interpreted within a sociological framework. In the research, a literature review on migration theories was conducted to determine what the dynamics behind migration movements are, and a holistic and macro-level perspective on migration movements was presented. In this research, migration movements have been examined at macro, meso and micro levels from a historical perspective, and an interpretation of migration from a different window from a social, economic, historical and cultural point of view has been introduced. It is thought that the current study will add intellectual and theoretical richness to the literature.

Keywords: Migration, Migration theories, International migration, Social change, Refugee.

Erdi DEMİR

Dr., edemir.akdeniz@gmail.com,
https://orcid.org/0000-0003-3227-5984

Makale Türü-Article Type: Araştırma
Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 23.08.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 30.11.2023
Yayın Tarihi/Date Published: 31.12.2023

Atıf/Cite as: Demir, E. (2023). Uluslararası göç teorileri üzerine sosyoekonomik bir değerlendirme. *Turkish Academic Research Review*, 8 (4), 1407-1428.

Değerlendirme/Peer-Review: Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

Yayıncı/Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Erdi Demir.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Göç, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana var olmuş, toplumsal hareketlilik sürecini ifade eden bir olgudur. Göç etme sebepleri, göç eden insanlar ve göç edilen yerleşim birimi gibi toplumsal aktörler ortaya çıkaran göç olgusu, toplumsal ve siyasal hareketliliği tetikleyebilen bir yapıya sahiptir. Sadece eşyaların değil bir takım sosyal alışkanlıklar ve kültürel formların da taşınmasını sağlayan göç olgusu, kültürel değişimlerin zeminini inşa edebilmektedir (Demir, 2022a: 78).

Göç hareketleri, göçmenlerin karşılıklı ve gönüllü olarak mekânsal yer değiştirmeleri ile göçmenlerin zorla yerinden edilmeleri olarak iki kısımda incelenebilir. Göçlerin hacimleri, mesafeleri, özellikleri değiştiğinde farklı göç tanımları ortaya çıkabilmektedir. Literatürde farklı değişkenleri temel alarak yapılan birçok göç tanımı bulunmaktadır. Bu tanımların ortak noktası, “nüfus hareketliliği” olmuştur. Tekeli’ye (2008: 18) göre göç, belirli bir mekânda yaşayan insanların kendi iradeleriyle yaşadıkları yerden başka bir mekâna göç ederek yaşadıkları yeri değiştirmesidir. Keleş’e göre (1998: 58): “insanların yerleşmek amacıyla bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme eylemi” olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla, göçler, nedenleri ya da dinamikleri ne olursa olsun, bir insan hareketliliği sürecini ortaya koymaktadır. Sosyal hareketlilik süreci ikiye ayrılmaktadır. Birincisi ekonomik kaygıların geri planda kaldığı, bireysel özgürlük talepleri, siyasi baskılar, eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanma, dini, kültürel sebeplerle şekillenen göç hareketidir. İkincisi ise ekonomik motivasyonlu olarak başka bir ülkede ihtiyaç duyulan emek gücü sebebiyle yapılan emek göçleridir.

Göç sadece belli bir zaman için bir ya da birden çok insan topluluğunun sadece coğrafi olarak yer değiştirmesi değil, beraberinde sosyal, kültürel, ekonomik bir çeşitliliği ve toplumsal değişimi de içerisinde barındıran bir dönüşüm süreci olmuştur (Abadan Unat, 2006: 6; Demir, 2022b: 101; Uslu, Yayla vd., 2023: 1). Göç çalışmaları üzerine yürütülen akademik araştırmalarda göçle birlikte başlayan menşee ve hedef noktalar arasındaki sosyolojik, ekonomik, siyasi, demografik değişimleri konu almaktadır. Göç araştırmaları değişim ve dönüşüm üzerine yapılan çalışmaları içermektedir (Portes, 2010: 1537). Göçler, kadim bir medeniyet inşa etme sürecinin basamağını oluşturmaktadırlar. İnsanlığın yaşamış olduğu sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler göçlerin yönünü, zamanını, yerini, karakterini tayin etmesi bakımından önem arz etmektedir (Castles ve Miller, 2008: 7). Örneğin, savaşlar, endüstrileşme döneminin ortaya çıkması, ulus-devlet yapılarının güçlenmesi, küreselleşmenin yaygınlaşması gibi etkenler nüfusun hareketliliğini tetiklemiştir. Göçün, sosyo-ekonomik değerlendirmesini yapan İlhan Tekeli, göç hareketliliğinin üretim-tüketim ilişkileri kapsamında geliştiğini, bir sosyal sistem içerisinde emek, arz-talep dengesinin sosyal hareketliliği ortaya çıkardığını belirtmiştir. Göç, işgücünün mekânda üretimini etkin kılan ve bir sosyal sistem içerisinde telekomünikasyon, ulaşım gibi ağlarla şekillenen bir olgudur (Tekeli, 1975: 153). Göçler yoluyla nüfus ekonomik kaynaklara daha etkin şekilde dağılabilmekte, iş gücü ve üretimin kalitesi artabilmektedir. Göç hareketliliği, kültürel ve ekonomik değişimin bir parçası olmakla beraber toplumlara sosyal ve ekonomik hareketlilik kazandıran bir karaktere sahip olmuştur.

Göçle birlikte toplumların dokusu, ekonomik faaliyetleri, yaşam biçimleri değişebilmektedir. Göçün birbiriyle bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan ve toplumsal yapıyı oluşturan kurumları, ekonomik faaliyetleri ve siyasi kültürü etkileyen bir fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır. Göçler yaşam formunu, değerler sistemini, üretim biçiminde değişim ve dönüşümlere sebep olması yönüyle de insan hayatına yeni bir heyecan ve anlam kazandırmıştır (Doğan, 2018: 13; Demir, 2022c: 223). Göç hareketlilikleri aşamalı olarak değişkenlik göstermişlerdir. İlk olarak kırdan kente sonra kentten kente ve son olarak da büyük kentlerden yurt dışına şeklinde

görülmüştür. Petersen (1958: 264) göçleri beş kategoriye ayırmaktadır. İlkel göçler, zorunlu göçler, serbest göçler, kitlesel göçler, yönlendirilen göçlerdir. İlkel göçler, eskiçağlarda yaşamış insanların avcılık ve toplayıcılık yaparak geçimlerini temin ettikleri dönemde vahşi hayvanlardan korunmak, yiyecek temin edebilmek amacıyla yaptığı göçlerdir. Zorunlu göçler, insanların yaşadıkları coğrafyada siyasi, ekonomik, kültürel, baskılar, doğal afetler nedeniyle yapılan göçlerdir. Arap Baharı sürecinin etkisiyle Suriye’de yaşanan insan hakları ihlalleri, iç savaş ve terör olayları sebebiyle çok sayıda insanın evlerini terk ederek Türkiye’ye sığınmak zorunda kalmış olması zorunlu göçe örnek verilebilir. Toprak kayması veya deprem nedeniyle insanların evlerini terk etmek zorunda kalması da aynı şekilde zorunlu göçlere örnek teşkil etmektedir. Serbest göçler, bireylerin kendi iradeleriyle bir yerden başka bir yere göç edebilmesini ifade etmektedir. Kitlesel göçler, bireylerin toplu bir şekilde ülke sınırları içinde veya ulus ötesi biçimde toplu bir şekilde yer değiştirmesidir. Yönlendirilen göçler, belirli bir kontrol mekanizması altında karşılıklı olarak iki ülke arasında gerçekleşebileceği ülke sınırları içinde bir yerden başka bir yerleşim birimine yönlendirilen insanlardan oluşmaktadır. Özcan’a (1998: 83) göre göçler;

- 1-Geçici Göçler (tarım, turizm, hayvancılık ve misafir işgücü göçleri örnek verilebilir)
- 2-Transferler (tayin, atama ve görev nedeniyle göçler)
- 3-Uzun Dönem Göçler (yerleşme, iş ve çalışma göçleri)
- 4-Göçmen Olmayanlar (potansiyel göçmenler) şeklinde kategorize edilebilmektedir.

Göç hareketleri oluşum sebeplerine göre, mesafelerine ve yapıldığı yere göre göçler çeşitlenebilmektedir. Bu bakımdan göçler;

- Mesafesine göre (iç göçler, ulus ötesi göçler)
- Sebeplerine göre (gönüllü göçler ve zorunlu göçler)
- Hukuki durumuna göre (düzenli göç ve düzensiz göç) olarak sıralanabilir.

1. Yöntem

Araştırmanın konusu göç hareketleri ile ilgilidir. Göçlerin sebepleri, sonuçları ve etkileri itibariyle karmaşık bir yapısı bulunmaktadır. Bu sebeple çalışmada göç teorileri üzerine yeni bir bakış açısı oluşturmak ve derinlemesine bilgi edinebilmek amaçlanmıştır. Bu çalışma, literatür taramasına dayalı betimsel bir çalışmadır. Literatür taramasında konuyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmalar sistematik biçimde toplanarak yorumlanmış ve betimlenmiştir (Günbayı, 2020: 17). Buradan hareketle çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır;

- Göç ne demektir?
- Göçlerin dinamikleri nelerdir?
- Erken dönem göç teorileri nelerdir?
- Çağdaş göç teorileri nelerdir?
- Göç teorileri göç hareketlerini nasıl açıklamaktadır?
- Ekonomik motivasyonlu göç teorileri nelerdir?

Çalışma toplumsal yaşamı derinden etkileyen, toplumsal kurumları ve toplumsal yapıyı yeniden şekillendiren göç konusuyla ilgilidir. Göç, eşyalarını ve evini taşınmanın ötesinde kültürlerin, yaşam tarzlarının taşınmasını

sağlayan bireylerin yeni sosyolojilerle yeni kimliklerle buluşmasını tesis edebilen toplumsal bir olgudur (Demir, 2021: 131). Çalışmanın amacı göçlerin dinamiklerini ortaya koyabilmek, göç sorunlarına sürdürülebilir ve rasyonel bir bakış açısı geliştirebilmektir. Yüksek Lisans ya da tez bölümlerinden bir parça olarak paylaşmak yerine çalışmada göç konusu bütüncül ve toptancı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Çalışmanın mevcut alan yazına düşünsel ve teorik anlamda katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

2. Erken Dönem Göç Teorileri

2.1. Göç Kanunları Teorisi

Göç kuramları konusunda bilinen ilk çalışma Ravenstein'in "The Laws Of Migration" isimli çalışmasıdır. Alman kökenli İngiliz Coğrafyacı Ravenstein, 1885 yılında göçün istatistik kurallarını içeren çalışmasını Kraliyet İstatistik Topluluğu'na sunmuştur (Castles & Millers, 2008: 31). Referans olarak 1870'li yılların İngiltere'sindeki nüfus kayıtlarını inceleyen Ravenstein'in öngörülere; dönemin sanayileşme süreci üzerine kurulmuştur (Abadan Unat, 2006). "Ravenstein, sanayileşen İngiltere'nin ekonomik ve sosyal iklimini temel alarak, insanların durumunu maddi olarak düzeltme isteğini de göç hareketlerinin başlıca nedeni olarak kabul etmiştir." (İçduygu, Erder & Gençkaya, 2014: 36). Ravenstein'in göç kanunlarına (1885) göre;

-Göçmenlerin çoğu sadece kısa mesafeli yerlere göç ederler. Bu durum genel itibariyle sanayi merkezlerine ve ticaretin yoğun olduğu yerleşim birimlerine doğru gerçekleşmektedir.

-Kadınlar erkeklerden daha fazla göç etme eğiliminde olmakla beraber; erkekler sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü talebi sayesinde kadınlardan daha fazla göç etmektedirler (Ravenstein, 1885: 196).

-Bir kent merkezi çevresinde endüstriyel gelişmeye bağlı olarak kırsalda yaşayan göçmenleri kent merkezine çekmektedir. Kırsaldan kente göçen insanların yerine de başka göçmenler gelmekte bu durumda göç hareketliliğinin yayılmasına sebep olmaktadır.

-Her bir göç akımı kendisine rakip olarak yeni bir göç dalgası oluşturmaktadır.

-Uzak mesafelere göç eden göçmenler genellikle gelişmiş endüstri merkezlerini ya da ticaretin yaygın olduğu yerlere göç ederler.

-Kentliler kırsaldan göçen insanlara göre daha az göç etmişlerdir.

Ravenstein, göç etme konusunda nüfus istatistiklerinden faydalanarak İngiltere, Galler, İrlanda ve İskoçya'daki nüfus kayıtlarını incelemiş, taş ocağı, tekstil, demir ve kömür madeni, makine yapımı ve sanayinin farklı kollarında çalışabilmek için kadınların erkeklerden göç etmeye daha eğilimli olduğunu aktarmıştır. West Ham, St. Helen's, West Bromwich, Middlesbrough, Airdrie, Hamilton, Greenock, Hawick ve Londonderry' de kadın emek gücünün azımsanmayacak kadar yaygın olduğunu belirtmiştir (Ravenstein, 1885: 197). Ravenstein çalışmasında, sadece tek bir sebebin etkili olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte tümevarım yöntemiyle kıyaslandığında teorinin genellenebilir olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ravenstein'in göç kanunları, 19. Yüzyılın ikinci yarısında sanayileşme sürecindeki İngiltere'nin işgücü piyasası, istihdam koşulları için geçerlidir (Özyakışır, 2013: 47). Bu durum Ravenstein'in göç kuramlarının genellenebilir olmamakla birlikte geçerliliğini belirli bir bölge için muhafaza ettiği sonucunu doğurmaktadır. Diğer bir dezavantaj Ravenstein'in kentlerde ortaya çıkan hızlı nüfus artışı konusunda sadece kırsaldan gelen nüfusu hesaba katması konusunda olmuştur (Abadan Unat, 2006: 23). Kendisinden sonra oluşturulan göç teorilerine örnek teşkil etmesi bakımından Ravenstein'in göç yasaları öncül

olması bakımından önem arz etmektedir. Grigg'e (1977: 42) göre 1885 yılında yayımlanan makalesine ek olarak Ravenstein mevcut çalışmasını bazı parametreleri göz önünde bulundurmak suretiyle tekrardan güncellemiştir. Buna göre; 1889 yılında yayımlanan *The Laws of migration* isimli çalışmasında iki prensip ekleyen Ravenstein, tarımsal faaliyetlerin yaygın olduğu kırsal alanlara kıyasla sanayi ve ticaret merkezlerinin gelişmesinde doğal nüfus artışından çok göç hareketlerinin belirleyici olduğunu belirtmiştir. Ayrıca göç kanunlarının sosyolojik koşullardan etkilendiğini, göç teorilerinin doğa kanunları gibi değişmez yasalar olmadığını vurgulamıştır. Ravenstein ekonomik motivasyonlu gerçekleşen göçlerin bir çırpıda kısa bir süre içinde olup biten bir olay olmadığını göç hareketlerinin adım adım zamana yayılan bir süreç olduğunu ifade etmiştir.

2.2. Kesişen Fırsatlar Teorisi

Bir diğer göç teorisi ise Stouffer tarafından ileri sürülen Kesişen Fırsatlar Teorisi (Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance) isimli çalışmadır. Bu teoriye göre, belirli bir coğrafyaya göç eden insanların sayısı ya da oranı, göç edilen yerleşmedeki fırsatların (ekonomik, sosyal, kültürel) çokluğu ya da fazlalığı ile orantılıdır). Nitekim göçlerin oluşmasında mesafe kavramı önemli olduğu kadar bireylerin göç etmeyi planladığı yerdeki sosyal, ekonomik, kültürel fırsatlar göç etme konusunda belirleyici olabilmektedir. Buradan hareketle teorinin aslında Ravenstein'in "The Laws Of Migration" (1885)'ten çok da farklı olmadığı, çıkış noktasının benzer olduğunu söylemek mümkündür.

Stouffer, insanların niçin sürekli bir iş sahibi olabilmek için bir yere göç ettikleri, niçin alışveriş yapmak için insanların ticaret merkezlerine gittiklerini araştırmıştır (Stouffer, 1940: 845). Mesafe ve sosyal hareketlilik ilişkisinin teorisi olarak Kesişen Fırsatları ileri süren Stouffer, göç edecek kimseler için mesafe, gidilecek mekân ve bu mekândaki fırsat sayısını temel almıştır (Akyıldız, 2016: 135). Kent merkezlerinin sahip olduğu imkânlarla dikkat çeken teoride göç edilmek istenen mekânın pozisyonları önemlidir. Bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri kentte sahip oldukları, sosyal, ekonomik değerler ve pozisyonlardan daha elverişli pozisyonların olması dâhilinde göçün oluşacağını savunan teori, ABD'de ileri sürülmüştür. Chicago ve New York şehirlerini kıyaslayan Stouffer, A şehirden B şehrine göç etmek isteyen bir bireyin B şehrinde, A şehrinde sahip olduğu imkân ve pozisyonlardan daha uygun imkânların olmasını beklemektedir. A şehirden B şehrine göç eden insanların sayısının B şehrindeki fırsatlarla doğru orantılı olduğunu öne süren Stouffer göç hareketliliğini matematiksel bir dilde açıklamıştır (Çağlayan, 2006: 77).

İşgücünün, insanların, hizmetlerin ve ürünlerin serbest dolaşımının bir hayli hızlandığı küreselleşen dünyada, göç edilecek mesafeyi kısa mesafelerle ve istihdam olanakları ile sınırlandıran teorinin, ekonomik motivasyonlu işgücü göçleri için geçerli olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim göç edilecek mesafenin kısa tutulması, göçlerin olası risklerini ve masraflarını azaltırken bir yandan da faydacı bir prensiple göç edilmesi planlanan şehrin istihdam olanaklarına odaklanmaktadır. Ayrıca Stouffer çalışmasının giriş sayfasında göç hareketliliği sürecini temellendirirken evlilik, suç, aile, alışveriş, tüketim, istihdam gibi unsurları da göz önünde bulundurması dikkat çekicidir.

2.3. İtme ve Çekme Teorisi

1966 yılında Everett Lee tarafından ileri sürülen "A Theory of Migration" isimli çalışmasında Ravenstein'in göç kanunlarını değerlendiren Lee, göçlerin ekonomik motivasyonlu olarak itme ve çekme faktörlerine göre şekillendiğini, mesafe fark etmeksizin "yer değiştirme" unsurunun sürekli ya da geçici süreli gerçekleşmesini göç

olarak tanımlamıştır (Lee, 1969: 49). Göç hareketliliğini itme-çekme faktörlerine göre açıklayan Lee'nin göç teorisi;

1. Göçün menşei mekândaki faktörler
2. Hedef mekândaki faktörler
3. Bireysel faktörler
4. Araya giren faktörler olarak şekillendiğini belirtmiştir (Lee, 1969: 50).

Menşei mekândaki itici faktörler, doğal kaynakların yetersizliği, arazilerin verimsizliği, miras yoluyla toprakların bölünmesi, sağlık, eğitim hizmetlerinin elverişsiz olması, işsizlik, yoksulluk, siyasi baskılar, ağır vergilendirme sistemi, katı toplumsal yasalar, yaşam standartlarının düşüklüğü, tarımda makineleşme ve işgücü piyasasının düşük ücretleri gibi faktörlerdir (Güllüpnar, 2012: 59). Hedef mekândaki çekici faktörler ise iş ve meslek kollarındaki çeşitlilik, sağlık, eğitim, konut, ulaşım alanlarındaki elverişli sosyal imkânlar, işgücü talebi, sosyal, ekonomik ve siyasi özgürlükler, daha büyük bir kümeye ait olma duygusu, kentlilik kimliği gibi psikolojik motivasyonlar olarak sıralanabilir (Castles & Miller, 2008: 31; İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 36). Bu durumda göç edilmesi planlanan yerle ilgili faktörler, olumlu ya da olumsuz araya giren nedenler ön plana çıkmıştır.

Lee'ye (1969: 52) göre göç alma kararının tamamen rasyonel bir karar olduğu söylenemez. Çocukların eğitimi, aile birleşimi, boşanma, evlenme, emeklilik, istihdam, işgücü gibi faktörler de göçlerin akışını ve hacmini büyük ölçüde etkileyebilmektedir. İnsan ve mekân iletişimselliğine vurgu yapan Lee; mekân olarak 19. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Kaliforniya Eyaleti'nde altın madenlerinin, Colorado'da gümüş madenlerinin keşfedilmesi, akabinde ulaşım, iletişim tekniklerinin gelişmesi, yiyecek ve içecek tedariklerinin sağlanması, yüksek getirisi olan iş imkânlarının ortaya çıkmasının çok sayıda bireyi bu bölgeye göç etme konusunda cezbediğini ileri sürmüştür.

Bu değerlendirmeler göz önüne alındığında, bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri mekân veya yaşam ünitesinin sahip olduğu sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel pozisyonları, olumlu tarafları (+) yaşanan mekânın olumsuz istenmeyen yönleri ise (-) olarak simgelenmiştir. Örnek vermek gerekirse; bireylerin göç etmeyi planladığı hedef mekân ve şehirle ilgili, eğitim olanaklarının, istihdam seçeneklerinin, üniversitelerin, sağlık hizmetlerinin, belediyeçilik hizmetlerinin, konut ihtiyacının iyi düzeyde bulunması pozitif (+) olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple teoriye göre göç bir seçenek olmakla beraber bireylerin, daha iyi yaşam koşullarına sahip olabileceği şehir veya ülkelere göç etmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Menşe ve hedef noktalar arasındaki engellerin ise kişisel tercihlerle ve sorunlarla ilgili olduğu görülmektedir. Göç çalışmalarında yaygın olarak atıf yapılan itme-çekme teorisinin sosyal ağların göç etme konusundaki etkilerini göz ardı ettiği anlaşılmaktadır. Teori, Cezayirli bireylerin göç etme konusunda niçin Almanya'yı değil de Fransa'yı tercih ettiğini açıklayamamaktadır (Castles & Miller, 2008: 33) ya da "*Gastarbeiter*" olarak anılan Almanya'daki Türk işçilerinin niçin Almanya'ya yöneldiği mevcut teori ile açıklanamamaktadır (Caldwell, 2011: 45).

3. Çağdaş Göç Teorileri

3.1. Neo Klasik Ekonomi Kuramı

Neo Klasik Makro Ekonomik Modele göre, bölgeler arasında istihdamın yapısı ve ücret farklılıkları göç hareketlerinin tetikleyici unsurunu oluşturmaktadır. Coğrafi farklılıklar ve bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi

farklılıkları istihdamın yapısını etkileyebilmektedir. Muhtemelen uluslararası göç teorilerinin en eski bilinen teorilerinden olan Makro Ekonomik Yaklaşım, ekonomik büyüme sürecini işgücü göçleriyle ilişkilendirmektedir (Massey, Vd., 1993: 433). Düşük ücret piyasasına sahip gelişmemiş ülkeler geniş bir işgücü arzına sahiptirler. Gelişmiş ülkeler ise işgücü ihtiyacına sahip oldukları için ücret düzeyleri gelişmemiş ülkelere nispetle daha dolgundur. Neo Klasik Makro Model'e göre gelişmemiş ülkelerin işgücü gelişmiş ülkelerin işgücü piyasasına kaymaktadır ve bu işgücü hareketliliğinin sebebi ücret farklılığıdır (Abadan Unat, 2006: 39). Nitekim ulus ötesi göçlerin birincil basamaklarını işgücü göçleri oluşturmaktadır. Teoriye göre, bölgeler ya da kıtalar arasında ücret farklılıklarının ortadan kaldırılmasıyla işçi göçlerinin önlenebileceği varsayılmaktadır. Sermaye zengin ülkelerde işgücü tedarikleri sağlanırken, sermayesi zayıf ülkelerde işgücü göçleri sayesinde düşük ücret piyasasına sahip gelişmemiş ülkelere döviz girdisi gerçekleşmekte bu durum bölgeler arası ekonomik eşitsizlikleri onarıcı bir etki yapabilmektedir (Massey Vd., 1993: 433). Dolayısıyla sermayenin yoğun olduğu ülkelerde işgücü arzı ve ücretlerde azalma yaşanırken işgücü yoğun, sermayesi az olan ülkelerde de işgücü arzı azalıp ücretlerde artış olmaktadır (Castles & Miller, 2008: 37).

Makro Ekonomik Göç Teorisine göre;

-Uluslararası işgücü göçleri ülkeler arası ücret farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

-Coğrafi bölgeler ya da ülkeler arası ücret farklılıklarının ortadan kaldırılması işgücü göçlerinin sonunu getirecektir.

-Uluslararası insan sermayesi akışlarında nitelikli işgücü belirleyici olabilmektedir. Nitekim niteliksiz işgücü sermayesine göre, nitelikli işgücünün net getirisi beşerî sermayeye katkı sağlamaktadır.

-İşgücü piyasaları, uluslararası göç akışlarının temel mekanizmasıdır. Diğer piyasalar uluslararası göçü besleme konusunda işgücü piyasaları kadar belirleyici değildir.

-Hükümetler göç akışlarını düzenleyici ve kontrol edici bir işlev yüklenmeli, işgücü piyasalarını denetlemelidir (Massey Vd., 1993: 434).

Neo klasik mikro ekonomik kurama göre, göç kararının alınmasında bölgeler arasındaki ücret farklılıkları ve istihdamın yapısının dışında bireysel beklentiler kâr-zarar hesapları da etkili olabilmektedir. Sjaastad, Borjas ve Todaro tarafından ileri sürülen teoriye göre bireyler rasyonel düşünebilme kapasitesiyle, bilinçli bir şekilde tercih yapabilmekte, gelirlerini maksimum düzeye çıkarabilecek ülkelere göç edebilmektedirler. Neo Klasik teori, uluslararası göçü insan sermayesinin bir çeşit yatırım formu olarak kavramsallaştırmaktadır (Massey Vd., 1993: 434; Abadan Unat, 2006: 23). Sjaastad (1962) "The Costs and Returns of Human Migration" isimli makalesinde bireylerin sosyal sermayesine katkı sunabilecek, sosyo-kültürel imkânlarla sahip ülkelerin cezbedici olduğunu, dil ve mesleki eğitim, hedef ülkedeki barınma koşulları, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki tecrübe gibi bireysel faktörlerin göç etme konusunda etkili olabildiğini belirtmiştir (Sjaastad, 1962: 87). Nitekim bireyler daha fazla kazanç sağlamayı hedefledikleri ülkelere göç ederken, varış noktasının sosyal ve kültürel dünyası, dil yeterliliği, çalışacakları mesleki kollara entegre olma gibi faktörleri de göz önünde bulundurmaktadırlar (Toksöz, 2006: 17). Potansiyel göçmenler sosyal hareketliliğin fayda ve maliyet analizlerini yaparken uluslararası yerleşkelerin alternatif güzergâhlarını, yolculukların maliyetlerini ve ekonomik boyutunu değerlendirebilmektedirler. Göçlerin maddi ve maddi olamayan maliyetleri (sosyal, kültürel ve psikolojik faktörler) bulunmaktadır (Sjaastad, 1962: 84).

Aile, arkadaş çevresi, sosyal iletişim ağı, akraba ve etnik yakınlıklar göçler üzerinde psikolojik bir motivasyon sağlayabilmektedir. Örneğin, 1960'lı yıllarda ikili anlaşmalar kapsamında Türkiye'den Almanya'ya göç eden

misafir işçiler, “Heim” adı verilen yatakhane-yurt tarzında bir mekânda konaklayarak barınma maliyetini düşürürken kendi kültürel alışkanlıklarını bu mekânlarda üretme imkânı bulabilmişlerdir (Abadan Unat, 2006: 60). Sjaastad’a (1962) göre Mikro Ekonomik Kurama göre sosyal sermayesi zengin, rasyonel düşünebilme kapasitesi yüksek, vasıflı işgücünün vasıfsız işgücüne göre daha fazla göç etme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Çünkü göç etme konusunda eğitim durumu, mesleki kabiliyet, yaş, cinsiyet, dil yeterliliği gibi faktörlerin belirleyici olabilmektedir. Nermin Abadan Unat’ın 1963 yılında Federal Almanya’da yapmış olduğu alan araştırması kapsamında 29 şehirde 80 adet şirkette çalışan 494 Türk işçisiyle 125 soru içeren bir anket uygulaması yapılmıştır. İşçilere yeni bir şey öğreniyor musunuz? Sorusuna;

%25’i “Birçok yeni şey öğreniyorum”

%33’ü “Bazı şeyler öğreniyorum”

%5’i “Çok az şey öğreniyorum”

%35’i “Hiçbir şey öğrenmiyorum”

Cevabını vermişlerdir. En fazla bilgi edindiğini ifade eden işçilerin eğitim düzeyi yüksek olanlar olduğu görülmüştür (Abadan Unat, 2006: 113, 122). Makro Ekonomik yaklaşım, göç hareketliliğini büyük toplumsal ve kurumsal faktörlere bağlı olarak açıklarken mikro kuram ise bireysel ya da ara faktörler olarak anılan sosyal sermaye, kar-zarar getirisi, karı maksimize etmek için bireysel yönelimlere göre açıklamaktadır. Mikro Ekonomik Yaklaşımına göre; uluslararası göç hareketleri uluslararası ücret farklılıkları ve istihdam oranlarının farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

3.2. Yeni Ekonomi Kuramı

Yeni Ekonomi Kuramı, Neo Klasik Makro ve Mikro Kuramların işlevsel bir şekilde göç hareketlerini açıklayamadığı iddiası üzerine 1990’lı yılların başında Oded Stark (1991) tarafından geliştirilmiştir. Stark (1991: 845) göç hareketliliği sürecinde Neo Klasik Kuramların sadece göç ve bireye odaklı bir analiz yaptığını ileri sürerek, göç kararının alınmasında aile bireyleri, akraba toplulukları, etnik ve kültürel ağlar gibi faktörlerin büyük rolü olduğunu belirtmiştir.

Massey Vd. (1993: 436) Neo Klasik Teori’nin sonuçları ve varsayımlarının çeşitlenmesi ve değişimiyle birlikte Yeni Ekonomi Kuramı’nın ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Bireysel öncelikler ve tercihler yerine büyük hane halklarının pozisyonları ve ekonomik geçimleri göz önünde bulundurularak işgücü göçleri gerçekleşmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerin ekonomik aktörlerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Örneğin tarımla uğraşan ailelerin mahsul sigorta piyasalarının bulunması, bankacılık vadeli işlem piyasası, işsizlik sigortası ve ödenekleri, sermaye piyasası kurumunun çalışmaları olası ekonomik riskleri minimize etmek ve hanelerin gelir düzeyini koruyabilmek adına önemli işlevlere sahiptirler. Sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerde sosyal güvenlik sigortaları, işsizlik ödenekleri gibi politikalarla hane halkının gelir durumu ve riskleri azaltılmaya çalışılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise yerel ekonomik şartların kötüye gitmesi, gelir düzeyinin düşmesi karşısında haneler kendi yaşam stratejilerini kurgulayabilmektedir. Yerel kurumlarda iş bulabilen aile bireyleri, ailenin gelir düzeyini korumak, riskleri azaltmak ve yeni gelir kaynakları oluşturabilmek için yurt dışına işçi olarak gidebilmektedir (Borjas, 2003; Stark, 1991: 850; Abadan Unat, 2006: 25). Sadece başka bir ülkede çalışan aile bireyinin havale ettiği ya da yollamış olduğu parayla geçimlerini temin etmeleri mümkün olmayan diğer aile bireyleri hane içinde alınacak stratejik kararlar başka bir ülkeye göç edebilmektedir. Bu durum hanenin gelir düzeyini koruma, olası riskleri bertaraf etme ve sermaye yaratma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu

yaklaşımına göre sermaye yaratılması, üretim ve tüketim dengelerini etkileyebilmektedir. Yeni Ekonomik yaklaşıma göre hanelerin amacı gelir düzeylerini korumak olduğu kadar görece yoksulluklarını azaltabilmektir.

-Aileler, geniş hane halkları ve diğer kültürel unsurlar ve tanımlamalar, üretim ve tüketim faktörleri, göç zincirinin oluşmasında önemli paydaşlardır.

-Ücret farklılıkları uluslararası göçün gerçekleşmesinde olmazsa olmaz bir koşul değildir. Hane halkının beklentileri ve teşvikleri göçün gerçekleşmesinde daha belirleyici bir rol oynayabilir.

-Uluslararası göç, yerel istihdam veya yerel üretimin ortak ve özel olasılıkları yoktur. Nihayetinde uluslararası göçün ana aktörü hane halklarıdır. Hane halklarının üretimde yer alması için güçlü teşvikler bulunmaktadır. Teşvik ve yatırımların artması göçmen gönderen menşee ülkeler açısından uluslararası göç baskısının azaltılmasını sağlayabilir.

-Uluslararası ücret farklılıklarının ortadan kaldırılması uluslararası sosyal hareketlilik sürecinin sona ereceği anlamını doğurmamaktadır.

-Aynı beklenen gelir düzeyi veya kazanç, gelir dağılımının farklı noktalarında bulunan haneler için göç olasılığı üzerinde benzer etkiye sahip değildir.

-Hükümetler sadece politik ve ekonomik uygulamalarla işgücü piyasasını dizayn etmekle yetinmez. Aynı zamanda sermaye piyasası, işsizlik sigortası ve sosyal güvenlik gibi finansal araçlarla, teşviklerle piyasaya müdahalelerde bulunulabilmektedir.

-Gelir dağılımlarını biçimlendiren hükümetlerin siyasi ve ekonomik politikaları hane halklarının görece yoksulluklarını değiştirebilmektedir (Stark, 1991: 855, 866; Massey Vd.1993: 439, 440).

Meksika’da yaşayan çiftçilerin yeteri kadar ekilebilecek arazilere sahip olmalarına rağmen Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.)’ye göç etmelerini sermayeye duyulan ihtiyaçla açıklanmıştır. Yeni Ekonomi Kuramı, göç hareketliliğini ücret farklılığı ile değil hane içi halkın müşterek gelir düzeylerinin korunması esasına göre açıklamıştır. Göç kararının alınmasında aile faktörü ve gelir düzeyi ölçüt olmakla birlikte, hedef ülkede iş güvencesinin olup olmaması tartışma konusudur. Yeni Ekonomi Kuramına getirilen eleştirilerden birisi hane halkının büyüklüğü ve hane halkının daha önce bir göç tecrübesi olup olmadığıyla ilgilidir. Hane halkı bireyleri geçimlerini ne tür ekonomik faaliyetleri sağlamaktadırlar? Hane halkı kaç bireyden oluşmaktadır? Mesleki, eğitim düzeyleri nasıldır? Dil yeterlilikleri bulunmakta mıdır? Gibi sorulara net cevap alınamamaktadır.

3.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

Neo Klasik Ekonomik Kuramlar ve Yeni Ekonomi Kuramı’nın argümanlarından farklı olarak İkiye Bölünmüş Emek Piyasası kuramı göç hareketliliğini ayrı bir yapıya oturtmaktadır. Neo Klasik Ekonomik Kuramlar göç hareketliliğini piyasa şartları, ücret farklılığı ve bireysel rasyonel tercihler düzleminde açıklarken Yeni Ekonomi Kuramı göç etme konusunda hane halkının müşterek çıkarlarının gözetilmesi temelinde ele almıştır (Massey vd. 1993).

İkiye Bölünmüş Emek Piyasası kuramını ileri süren Piore’ye (1979) göre ulus ötesi göç hareketliliğinin temelinde sanayi toplumlarının sürekli işgücü ihtiyacının bulunması yatmaktadır. Bu iş gücü ihtiyacı hükümetler ve çokuluslu şirketler aracılığıyla talep edilmekle beraber işgücü sürekli ve esnek bir yapıya sahiptir. Menşee ülkeleri işgücü piyasaları, işgücü arzları ve istihdam yapısının ulus ötesi göçlerle herhangi bir ilgisi yoktur. Ulus ötesi

göçler sanayi toplumlarındaki çekici faktörlerle açıklanabilir. Sanayi toplumunda işgücü piyasası ikiye ayrılmıştır. Buna göre sermaye yoğun piyasa ve emek yoğun piyasalardır. Sermaye yoğun piyasada, vasıflı, bilgi ve beceri düzeyi yüksek, teknolojik cihazlarla çalışan değerli bir emek söz konusudur. Verimlilik ve kalite düzeyinin yüksek olması sebebiyle işverenler bu sermaye yoğun işgücünü kolayca işten çıkarma taraftarı değildirler. İkinci işgücü piyasası ise yerli işgücü grupları arasında saygınlığı bulunmayan, hiyerarşi ve itibar olarak olumsuz intiba uyandıran emek yoğun alanlardır. Hem statüsü hem de ücretlendirme sistemi bakımından psikolojik motivasyon sağlamayan ikincil işgücü piyasası göçmen işgücünün icra ettiği mesleklerdir (Piore, 1979: 3; Massey vd. 1993: 441).

Emek yoğun olarak yapılan işler yerli işçilerin yapmayı istemedikleri işler olduğu için çalışma güvencesi, toplu sözleşme, sendika hakları gibi sosyal ve ekonomik bulunmayan iş gruplarıdır. Bunun yanında enflasyonun sabit, üretimin güçlü ve ücretlerin kendi işgücü piyasalarından dolgun olduğunun bilincinde olan göçmen işçiler bu fırsatı değerlendirmektedir (Abadan Unat, 2006: 27). İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Modeli incelendiğinde İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayileşen devletlerin işgücü ihtiyaçları için birçok Akdeniz ülkesiyle ikili anlaşmalar imzalayarak misafir işçi göçmenleri kabul etmesi gösterilebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok sayıda insanını ve işgücünü kaybeden İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerinin işgücü açığı ortaya çıkmıştır. 1953-1958 yılları arasında Kuzey Batı Avrupa ülkelerinde endüstri üretimi %30 artmış, fakat üretimi güçlendirmek için yerel işgücü yetersiz kalmıştır (Dietz & Kaczmarczyk, 2008). Sanayileşen Batı Avrupa Ülkeleri son yirmi yıl içerisinde oldukça ağır bir işgücü göçünü deneyimlemiştir. 1975 yılı itibariyle göçmen işçiler Batı Avrupa'nın sahip olduğu işgücünün %10'unu oluşturmuşlardır. Bu oran Fransa'da %11'e, İsviçre'de %25'e kadar çıkmıştır. İşgücü göçlerinin bir kısmı anlaşma yoluyla bir kısmı da gizlice yasadışı yollardan gerçekleştiği için net göçmen işçi sayısı tahmin edilememekle beraber, bu sayının 2 ila 12 milyon arasında olduğu değerlendirilmektedir (Piore, 1979: 1, 2)

Avrupa'da nüfusun artış hızının düşük olması ve verilen ücretli işleri hiçbir Avrupalı'nın yapmak istemedikleri işler olması dezavantaj oluşturmuştur (Castles & Miller, 2008: 95; Caldwell, 2011: 55). Kuzey Batı Avrupa Ülkeleri, 1950 ve 1960'lı yıllarda işgücü açığını kapatabilmek için çok sayıda ülkeyle karşılıklı işçi göçü anlaşmaları yapmıştır (Fassmann & İçduygu, 2013: 350; İçduygu, 2015: 61). 1955-1975 yılları arasında işgücü arzının yüksek olduğu Fas, Cezayir, Tunus, İspanya, İtalya, Yunanistan, Arnavutluk, Türkiye ve Yugoslavya gibi Akdeniz ülkelerinden çok sayıda vasıflı-vasıfsız ucuz işgücü temin edilmesi Akdeniz Havzasında büyük bir sosyal hareketlilik sürecini tetiklemiştir (Abadan Unat, 1977: 31). İkiye Bölünmüş Emek Teorisine göre;

-Uluslararası işgücü göçü önemli ölçüde sanayileşen ülkelerin talebine bağlıdır.

-Sanayileşen ülkelerin ekonomilerinin yapısal ihtiyaçları uluslararası işgücü göçünü ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş ya da geri kalmış ülkeler arasındaki ücret farklılıklarının bulunması göçün oluşması için zorunlu bir koşul değildir.

-Göçmen işçi kabul eden gelişmiş ülkelerdeki işgücü arzına bağlı olarak ücretlendirme sistemi işgücü göçleriyle tepkisel olarak değişmez.

-Göçmen işçi alan gelişmiş ülkelerdeki ücret sistemi ani kırılmalarla dalgalanmaz. Nitekim sosyal ve ekonomik kurumların ekonomideki dengeleyici kontrol mekanizmaları devreye girebilmektedir.

-Hükümetler, uluslararası göç politikalarından etkilenmek yerine ücretlendirme sistemi, istihdam oranlarında ve ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücü tedarikini sağlayarak bazı değişikliklerle modern ve post modern ekonomiler inşa edebilmektedir. Bu durum büyük ekonomik değişimler, ekonomik büyüme ve üretimin güçlendirilmesi için bir organizasyonu ortaya çıkarabilmektedir (Massey vd. 1993: 444).

3.4. Dünya Sistemleri Teorisi

Merkez-Çevre Modeli olarak da anılan göç teorisi, makrososyolojik kapitalist dünya ekonomisinin dinamiklerini bütüncül bir sosyal sistem içerisinde değerlendirmektedir. Tarihsel Sosyoloji ve Ekonomi Tarihi bağlamında ileri sürülen Dünya Sistemleri Teorisi, ulusların eşit olmayan fırsat ve kaynaklar karşısındaki ekonomik gelişimleri ve sosyal hareketliliklerin dinamiklerini ortaya koymaktadır (Martinez-Vela, 2001). New York Devlet Üniversitesi'nden Immanuel Wallerstein tarafından ileri sürülen Dünya Sistemleri Teorisi kapitalistleşmiş ülkelerle geri kalmış ülkeler arasındaki işgücü hareketliliğini açıklamaktadır. Marksist bakış açısının egemen olduğu teori, her türlü bilgi, teknoloji, mal, hizmetler ve emeğin kapitalist ülkeler tarafından sömürüldüğünü, geri kalmış ülkelerin sosyal ve ekonomik olarak gelişmemesini işgücü sömürüsüne bağlamaktadır (Sassen, 1990). Massey Vd., 1993: 445) Kapitalist ekonomik ilişkilerin kapitalist olmayan çevre ülkelere nüfuz etmesiyle çevre ülkelerde sosyal hareketlilik sürecini tetiklenmiş olmaktadır. Bu sosyal hareketlilik sürecinin tarihsel, ekonomik ve kültürel dinamikleri bulunmaktadır.

Bu teoriye göre, kapitalistleşmiş öncü ülkeler, yarı çevre ülkeler ve çevre ülkeler olmak üzere üç aşama bulunmaktadır. Öncü kapitalistleşmiş ülkeler, üretim tekniği oldukça verimli, yüksek sermaye birikimi bulunan, yüksek bilgi teknolojileri ve altyapısına sahip konumda bulunmaktadır. Bununla birlikte kapitalist öncü ülkeler iyi bir kamu yönetimi ve düzenine sahip ülkeler olarak öne çıkmaktadır Çevre ülkeler ise öncü kapitalist ülkelere göre iyi bir yönetim anlayışına sahip olmamakla birlikte sosyal ve ekonomik olarak modernleşebilmek için öncü kapitalist ülkelerin sermayelerine ihtiyaç duymaktadır. Kendi işgücü piyasalarında sömürü düzeninin egemen olduğu çevre ülkelerde toplumsal sınıf çatışmaları ve politik kargaşalar sürekli gündemdedir. Yarı çevre ülkeler ise her iki grupta yer alan ülkelerin karakteristiklerine sahiptir (Wallerstein, 1979). Ekonomik ve politik eşitsizliklerle ulus ötesi göçlerin şekillendiğini açıklayan Dünya Sistemleri Teorisi, göç hareketliliğini, emek gücünün sermayeyi takip etmesi olarak görmektedir. Almanya'da otomotiv fabrikalarının kurulması, A.B.D.'de Ford seri üretimlerinin yaygınlaşmasıyla dünyanın farklı noktalarında göç halkaları oluşmuş, kıtalar ve ulus ötesi işçi göçleri sermaye, emek ve teknoloji yoğun alanlara göç etmiştir (Castles & Miller, 2008: 35). Geleneksel üretimin biçiminin değişmesi, bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması, mekanik ve seri üretimin el emeğine duyulan ihtiyacı ortadan kaldırması, geleneksel sosyal ve ekonomik ilişkileri de baltalamıştır. Telekomünikasyon ve ulaşım imkânlarının çeşitlenmesi ve ucuzlaması emek göçlerinin daha aktif ve hacim olarak yoğun şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır (Massey Vd., 1993: 445).

Wallerstein (1979) küreselleşme sürecinin 16. Yüzyıla kadar uzandığını, kapitalist ülkelerin sömürgecilik ve koloncilik faaliyetleriyle çevredeki ülkeleri insan gücünü ve kaynaklarını kullandığını belirtmektedir. Avrupa'da 1450'li yıllarda egemen olan Feodal sistemin çözülmesi, işgücünün yaygınlaşması, yeni ticaret yollarının ve sömürgelerin kurulması bu sürecin yansımaları olarak kabul edilmektedir. Bu durumun en bariz örneği, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'dir. İngiliz Kraliçesi'nin imtiyazı ile Hindistan'da 1600 yılında kurulan şirket, yaklaşık 250 yıl kadar Hindistan ve Doğu Hint Adaları'nda egemenliğini sürdürmüştür. Şirket, esasen ticari faaliyetleri bahane ederek üstü örtülü şekilde Hindistan'ı ve her türlü ham madde, insan kaynaklarını sömürme amacını

taşımaktadır (Bulgur, 2004: 64; Günarslan, 2019: 420). Bunun dışında İngilizlerin Doğu Hindistan Şirketi ile altın ticareti yapmak için kurduğu ama köle ticareti yaparak büyük gelir elde eden, Amerikan kolonilerinin maden, tarım işgücü ihtiyacını karşıladığı İngiliz Kraliyet Afrikan Şirketi (1672- 1752) mevcuttur. Bu durum merkez kapitalist ülkelerle çevre ülkelerin sadece ilişkilerinin ekonomik boyutla sınırlı olmadığını göstermektedir. Günümüzde halen Hindistan ve Pakistan'ın anadillerinin İngilizce olması, Senegal, Burkina Faso, Tunus, Cezayir gibi ülkelerde Fransızca konuşulması, Brezilya'nın anadilinin Portekizce, Arjantin'in anadilinin İspanyolca olması kültürel etkileşimi ortaya koymaktadır (Massey Vd., 1993: 446; Abadan Unat, 2006: 32).

-Uluslararası göç, kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin doğal bir sonucu olarak merkez ve çevre ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Daha önceden sömürü ve kolonyal ilişkilerle sağlanan ulus ötesi göçler çokuluslu ticaret ve ekonomi şirketleri, Neokolonyal hükümetler vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

-Uluslararası göç, uluslararası sermaye, bilgi, teknoloji, ürünler ve yatırımların üretim ilişkilerini takip etmektedir. Uluslararası sermaye ve yatırımın cezbedici etkisi çevre ülkelerden öncü kapitalist ülkelere göçleri tetiklemektedir.

-Uluslararası göç; tarihsel ve ekonomik olarak ilişki içinde bulunmuş veya halen sosyal, kültürel benzerlikler taşıyan, aynı dil, din, akrabalık, yönetim tarzına sahip ülkeler arasında cereyan etmektedir.

-Uluslararası göç, ekonomi ve işgücü piyasasının küreselleşmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Hükümetlere düşen görev çok uluslu ticaret şirketlerinin sermaye ve yurt dışı yatırımlarını, mal ve hizmet akışlarını kontrol etmektir.

-Uluslararası göçün, işgücü piyasasındaki uluslararası ücret farklılıkları, istihdam oranlarıyla ilgisi bulunmamaktadır. Küresel ekonominin yapısal ihtiyaçları ve aracı faktörler uluslararası göçü beslemektedir (Massey Vd., 1993: 447).

3.5. İlişkiler Ağı Göç Teorisi

İlişkiler Ağı Göç Kuramı, ulus ötesi göç hareketlilik sürecinin dinamiklerini açıklayan göç kuramlarından farklı bir bakış açısına sahiptir. Neo Klasik Makro yaklaşım, Yeni Ekonomi Kuramı, Dünya Sistemleri ve İkiye Bölünmüş Emek Teorisi gibi birçok göç kuramı ekonomik motivasyonların göç hareketliliği sürecinin temel dinamiği olduğunu belirtmişlerdir. İlişkiler Ağı Kuramı'na göre, aile, akrabalık, arkadaşlık, dostluk, etnik unsurlar enformel sosyal ağlar inşa etmekte; bu ağlar esnek biçimde göçün zamanı, mekânı ve sürekliliği üzerinde etkili olabilmektedir (Massey Vd., 1993: 448).

Menşe ülkeden hedef ülkeye ulaşılabilmesi konusunda gelecek risk ve tehlikeleri azaltan, yaşam stratejisi belirleyen, barınma ve temel ihtiyaçların karşılanması konusunda yardım sağlayan sosyal ağlar, göç etme konusunda bireylere özgüven duygusu verebilmektedir. Dolayısıyla bu faktörler uluslararası göç hareketliliği olasılığını artırmakta, sosyal ağlar bir çeşit sosyal sermaye formu oluşturmaktadır (Abadan Unat, 2006: 34; Castles & Miller, 2008: 38). Sosyal ağlar, sosyolojik boyutuyla uluslararası göçün duygusal maliyetlerini minimize etmekte, ekonomik ve fırsatlar bakımından iş bulma, kiralık ev tahsis edebilme, yardımlaşma, dayanışma yoluyla göçlerin olası risk ve olumsuz taraflarını azaltmaktadır. Nitekim istikrarsız ve öngörülemeyen bir sosyal hareketlilik sürecinin daha olumsuz sonuçları olabileceğinden sosyal ağların teşvik edici işlevleri hem bireysel hem de hane halklarını göç konusunda motive edici bir rol üstlenebilmektedir. Nermin Abadan Unat'ın 1975 yılında Yozgat Boğazlıyan alan araştırması sosyal iletişim ağlarının göç etme konusundaki etkisini ortaya

koymaktadır. Alan araştırmasına göre yurt dışında akrabası olmadığı için ismen davet alamayanlar turist olarak yurt dışına çıkmışlar Almanya, İtalya ve Avusturya gibi ülkelerde çalışmışlardır. Yurt dışına çıkan 373 bireyden 138'i kooperatiflerce gönderilmiş, ismen 45 birey İş ve İşçi Bulma Kurumu'na gönderilmiş, 158 birey turist işçi olarak gitmiş ve 8 birey geçersiz cevaplar vermiştir (Abadan Unat, 2006: 140, 141). Akraba, hemşeri dernekleri gibi sosyal ağlar yardımıyla yurt dışına gidemeyen bireyler yasadışı yollarla Avrupa ülkelerine geçiş yapmışlardır. Bu yasadışı geçişlerin büyük bir bölümü de göçmen kaçakçılığı yoluyla gerçekleşmiştir (İçduygu, 2004: 296; Herman, 2006: 191). 2015 yılında Avrupa'ya geçiş yapan yaklaşık 1.000.000 sığınmacının, %90'ının göçmen kaçakçılığı sosyal ağlarını kullandığı ve dünya genelinde 2015 yılında 3-6 Milyar Euro kayıt dışı bir piyasanın oluştuğu değerlendirilmektedir. Aile, arkadaşlık sosyal ağlarından faydalanarak uluslararası ve sınır ötesi sosyal iletişim ağlarından (Kan bağı, etnik köken, hemşerilik, arkadaşlık, diasporacılık, ritüel bağlılık) faydalanmak yasadışı geçişlerde büyük kolaylık sağlayabilmektedir.

-İlişkiler Ağı Teorisi'ne göre uluslararası göç, zaman üzerine genişleyen ve menşe ülkelerde genişleyen sosyal ağların etkin işlevleriyle kolaylaşmaktadır.

- Uluslararası göçün hacmi uluslararası ücret farklılıkları ya da istihdam oranlarından güçlü biçimde etkilenmemektedir. Göçün teşvik edilmesi veya hacim olarak azalması maliyetlerin düşmesi ve risklerin azalmasıyla ilgilidir.

-Uluslararası göç sosyal ağların derin detay ve bilgileri ışığında kurumsallaşmakta, yapısal ve bireysel bir özellik kazanmaktadır.

-Sosyal ağların genişlemesi riski ve maliyetleri düşürmekte, göç akışı sosyo-ekonomik şartlara daha az bağımlı hale gelebilmektedir.

-Hükümetler göç akışlarını kontrol etmek bağlamında büyük bir sorumluluğa sahiptir. Bunun yanında sosyal ağların oluşumunda hükümetlerin kontrol mekanizması dışında gerçekleşmektedir.

-Mevcut göç politikaları, göçmenlerin yurt dışında yaşayan aileleri ile birleşimini teşvik edici, göçmenlerin aile ve kültürel bağlarını yaygınlaştırıcı etkiye sahiptirler. Dolayısıyla başka bir ülkeye giriş için sosyal ağlar, akrabalık, etnik köken yakınlığı, hemşerilik yapıları özel bir önem atfetmektedir (Massey Vd., 1993: 450).

3.6. Kurumsal Kuram

Kurumsal Teori, göç hareketliliği sürecini göçün çok taraflı aktörlerin ve kurumların katılımı ve birbiriyle olan ilişkilerinin sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Uluslararası göç, özel kurumlar ve sivil organizasyonlar vasıtasıyla sermaye zengin ülkelere geçiş yapmak isteyen çok sayıda bireyin işgücü talepleri ve ülkelerin vize uygulamaları ile ilgilidir. Sermaye zengini çekirdek ülkelerin sunduğu karlı iş fırsatları, göçmen işçiler, yatırım ve girişimcileri teşvik etmektedir. Uygulanan katı sınır yönetimi, doğal yolla göçün zorlaşması çok sayıda bireyi yasadışı göçlere, kara borsa ve işgücü piyasasına yöneltmiştir (Massey Vd., 1993: 450).

Brown tarafından ileri sürülen Kurumsal Teori, bireyler arası mikro etkileşimlerin ötesinde makro ölçekte sosyal hareketliliklerin dinamiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Brown'a göre tek başına ya da evrensel olarak kabul gören bir kuram tanımı bulunmamaktadır. Bunun yanında kurum kavramından kasıt, toplumsal yapılardır. Bu toplumsal yapılar birbiriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bulunan, onarıcı, düzenleyici, normatif özelliklere sahiptir (Brown, 2004: 3). Kurumsallaşma süreci, yasalarla, sosyal pratiklerle, teknolojik

değişimlerle, işgücü piyasası ile toplumsal değişim ve gelişimlere zemin oluşturmaktadır. İnovasyon ve sosyal alışkanlıkların oluşum süreci ile sosyal organizasyonlar oluşmaktadır (Tolbert & Zucker, 1999: 176). Uluslararası göçün oluşumunda birçok sosyal kurumun etkisi olduğunu savunan Kurumlar Teorisi işgücü piyasasının talep ettiği işgücü ihtiyacı, aile birleşimleri, göçmenlere danışmanlık hizmeti veren kurumlar, insani yardım kurumları, ulaşım ve telekomünikasyon alanında meydana gelen teknolojik ve bilgi işlem gelişmelerin sosyal hareketlilik sürecini kolaylaştırdığını içermektedir.

Guilomoto & Sadro (2001: 135) “Gelişen Ülkelerde Göçün İç Dinamikleri ve Sosyal Ağlar” isimli çalışmasında Göç hareketliliğinin dinamiklerini göçün kurumsal aktörlerinin sürekli ve esnek ilişkilerine bağlamaktadır. Uluslararası göçü ortaya çıkaran sadece ülkeler arası ikili anlaşmalar, işgücü piyasası veya istihdam koşulları değildir. Nitekim İşgücünün transferinde yasal olmayan yollardan işgücü göçleri de gerçekleşmektedir (Abadan Unat, 2006: 37). Yasadışı göçlerin gerçekleşmesinde belirli bir ücret karşılığında (barınma, konaklama, sahte belge, pasaport ve vize hazırlama, yasadışı göçmen ulaştırma) göçmenlere yardım eden göçmen kaçakçılığı ağları kullanılabilir (Futo, Jandl & Karsakova, 2005: 45). Göçmen kaçakçılığı, faaliyetlerini basit kaçakçılık (aile grupları tarafından yapılan), vize doküman kaçakçılığı ve profesyonel, disiplin merkezli organize göçmen kaçakçılığı olarak tasnif edebilmek mümkündür (Heckmann 2007: 5). Göçmen kaçakçıları ve kaçak göçmenlerin sınır hattında yaşayan insanlarla kültürel, dini, etnik benzerliklerinin bulunması, akrabalık ilişkileri yasadışı geçişleri belirli bölgelerde kolaylaştırmaktadır (Chatelard, 2003: 22). Dolayısıyla göç hareketliliği süreci, sadece yasal yollardan değil, yasadışı şekilde kendi içerisinde organizatörler, taşımacılar, güvenli ev sahipleri, para transferinin gerçekleşmesinin sağlayan araçlar ve karaborsacıları içeren bir piyasa oluşturmaktadır. Koser’e göre (2008: 12) Pakistan’dan Avrupa karasına uçuş için 9.000-10.000 dolar talep edilirken, İngiltere için 13-14.000 Dolar, ABD ve Kanada için 17-20.000 Dolar ücret talep edilmektedir. Dinamik yapıya sahip göç hareketliliği kendi endüstrisini oluşturmakta, ulus ötesi göç hareketliliği yasal ve yasal olmayan kurumsal ağlarla göçler yaygın hale gelebilmektedir. Göç hareketliliğini sürdürülebilir kılan unsur, yasal ve yasadışı kurumların, aktörlerin ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Göç ve insan hakları vakıfları, hemşeri dernekleri ve akraba toplulukları gibi kurumlar göçlerin yaygınlaşması, derinleşmesi konusunda yapıcı bir etkiye sahiptir.

-Kurumsal teoriye göre kurumlar uluslararası ilişkileri desteklemek, devam ettirmek ve teşvik etmeye devam ederken, uluslararası göç akışlarının da kurumsallaşmasını sağlayarak uluslararası göçün artmasına zemin hazırlamaktadır.

-Hükümetler, uluslararası göçü akışlarını kontrol etme konusunda zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Nitekim kurumsallaşma sürecini kontrol etmek zordur. Ülkeye göçmen girişinin gayri resmi işgücü piyasasında sağlayacağı getiri fazla olduğundan polislerin çabası sadece kara borsanın bu süreçten daha fazla karlı çıkmasını sağlamaktadır (Brown, 2004).

3.7. Göç Sistemleri Teorisi

Göç Sistemleri Teorisi, menşee ve hedef ülkeler arasında tarihsel olarak sosyal, ekonomik, kültürel bir ilişkiler ağı olduğunu kabul eden bir yaklaşımdır. Neo Klasik Ekonomik Teorilerin odaklandığı makro yapıları da göz önünde bulunduran Göç Sistemleri Teorisi, Mabogunje (1970) tarafından ileri sürülmüştür. Basit bir model olarak insanların niçin göç ettiği sorusu, itme ve çekme hipoteziyle açıklanmıştır (Lee, 1969). Göç Sistemleri Teorisi ise bu hipotezlerin detaylandırılarak mikro düzeyde kırsaldan kırsala, kırsaldan kentlere, kentlerden kentlere ve makro düzeyde ulus ötesi göçlerin dinamiklerini açıklamayı hedeflemektedir.

Coğrafya Bilimci Mabogunje (1970: 1, 2) göç hareketliliğinin ortaya çıkmasında mesafelerin, coğrafi konumların ikincil bir öneme sahip olduğunu iki ya da daha fazla ülke arasında sosyal ve ekonomik ilişkilerin göç hareketleri üzerinde belirleyici rol oynadığını ifade etmiştir. Ürünlerin, hizmetlerin, bilgi, teknoloji, sermaye ve işgücünün menşei ve hedef ülkeler arasındaki değişimleri bu teorinin karakteristiklerini oluşturmaktadır. Göç sistemleri, karşılıklı ve dinamik bir etkileşim süreciyle geçmişten günümüze tarihsel, sosyal, ekonomik, kültürel, demografik ilişki içinde bulunmuş veya halen etkileşim halinde bulunan bölgeler ya da ülkeler arasında sosyal hareketlilik süreci bulunduğunu ifade etmektedir (De Haas, 2008: 21). Hindistan ve Pakistan'ın İngiltere ile olan ilişkileri, Batı Afrika ülkelerinin Fransa ile ilişkileri Göç Sistemleri Teorisi açısından iyi birer örnek kabul edilebilir. Nitekim tarihsel olarak sömürgecilik ve kolonicilik faaliyetleri yoluyla ekonomik, sosyal (din, dil, tüketim alışkanlıkları) ilişkiler ağı tesis edilebilmektedir (Toksöz, 2006: 19, 20; Castles ve Miller, 2008: 36). Dolayısıyla coğrafi mesafe ve fiziki uzaklığın göçün yönünü belirleme konusunda yeterli derecede öneme sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Göç Sistemleri Teorisi, makro üst yapılar ve mikro yapı faktörlerini inceleyerek kapsamlı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Teori, makro yapıları (uluslararası hukuk, istihdam yapıları, işgücü piyasaları, göç idaresi kurumları, eğitim, sağlık, teknoloji, telekomünikasyon, sosyal refah, çevre gibi kurumsal faktörleri) ve mikro faktörleri (sosyal ağlar, hemşeri dernekleri, hane halkı bireylerinin talepleri, bireysel rasyonel tercihler, gelenek ve inançlar) sentezleyerek bir yaklaşım sunmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 37).

-Göç akışlarının gerçekleşmesi için coğrafi yakınlık zorunlu bir koşul değildir. Göçün belirleyici faktörleri politik ve ekonomik ilişkiler, tarihsel ve sosyal ağlardır.

-Çok kutuplu sistem vasıtasıyla çekirdek kapitalist ülkeler diğer uluslardan ulus ötesi göçler almaktadır.

-Ülkeler birden çok göç sistemlerine sahip olabilirler fakat çok kutuplu göç sistemine sahip olan menşe ülkeler, hedef ülkelerden daha yaygın ve derin bir göç ağlarına sahiptir.

-Politik ve ekonomik koşullar değiştiğinde göç sistemi de değişmektedir. Göç sistemi sürekli sabit değildir, ekonomik dalgalanmalar, sosyal değişimler ve siyasi krizler göç sistemlerini etkileyebilmektedir. (Massey Vd., 1993: 454).

Sonuç

Göç, dinamik bir yapısı olan sosyal hareketlilik sürecidir. Göçler sebepleri ve sonuçları itibarıyla çok yönlü incelenmesi gereken interdisipliner bir alandır. Ülkelerin, milletlerin nasıl ortaya çıktığını, toplumların nasıl şekillendiğini yansıtan göçü bu kadar önemli kılan, tarih boyunca tüm toplumların gündemi haline gelebilme potansiyeli olmuştur. İnsanların kederleri, yaşamdan beklentileri ve sevinçleri gibi unsurlar göçü

Küreselleşen sosyal ağlar, mezhep, etnisite, milliyetçilik, kimlik, diaspora ve vatandaşlık gibi kavramların tartışılmasını sağlamaktadır. Toplumların, kültürlerin nasıl ortaya çıktığını açıklayabilmek, demografik ve sosyal hareketliliklerin arkasındaki temel dinamiklerin neler olduğunu tespit edebilmek için göç teorileri geliştirilmiştir. İlk olarak Alman asıllı İngiliz Coğrafyacı Ravenstein'in Kraliyet İstatistik Topluluğuna sunduğu Göç Kanunları (1885) isimli teorisi ileri sürülmüştür. Göç Kanunları, çalışmasında Ravenstein, Endüstri Dönemi İngiltere'sinin sosyo-ekonomik koşullarına göre kırsaldan kentlere göç hareketliliğinden bahsetmiş, göçlerin kentlere ve sanayi merkezlerine yöneldiğini açıklamıştır. Göç kanunları, 19. Yüzyıl İngiltere'nin sosyal ve ekonomik koşulları için geçerli olup genellenebilir bir teori olmamaktadır. Stouffer'in, Kesişen Fırsatlar Teorisi (1940) ise göç

hareketliliğini göç edilen mekândaki fırsatların sayısı ile göç eden bireylerin sayısı arasında doğru bir orantı olduğu şeklinde açıklamaktadır. Stouffer'in teorisi, genellenebilir olmamakla beraber fırsat kavramının neleri kapsadığı konusunda belirsizlikler içermektedir. Ayrıca fırsatların sayısını matematiksel olarak nasıl hesaplanabileceği hakkında bir bilgi paylaşılması teorinin eksik yönlerinden birisi olmuştur. Lee'nin İtme-Çekme Teorisi (1969) menşe ve hedef mekânlar arasındaki olumsuz ve çekici bir takım özelliklerin göç hareketine yön verdiğini aktarmıştır. Menşe ülkede doğal kaynakların yetersizliği, işsizlik, yoksulluk, toplumsal cinsiyet normları, tarımdaki verimsizlik, sağlık, ulaşım ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği gibi olumsuzluklar itici etki yapmaktadır. Kent merkezlerinin istihdam olanakları, eğitim, sağlık, ulaşım hizmetlerinin daha verimli olması, daha büyük sosyal gruba üye olma aidiyeti, psikolojik güdüler bireylerin kentlere göç etmesinde çekici unsurlardır. İtme-Çekme Teorisi göç etme konusunda sosyal ağ faktörlerine yer vermemesi ve hangi sosyal sınıfların göç hareketine katıldıkları hakkında açıklama getirmemiştir.

Neo Klasik Ekonomik Teoriler, göçü ekonomik motivasyonlara bağlı bir sosyal hareketlilik süreci olarak analiz ederken ülkeler arası istihdamın yapısı ve çalışma koşullarını öne çıkarmışlardır. Makroekonomik yaklaşım ücret farklılıklarının göçün sebebi olduğunu açıklarken mikro ekonomik yaklaşım ücret farklılıklarının yanında hane bireylerinin göç kararı alınmasında etkili olduğunu ileri sürmüştür. Her iki teori incelendiğinde yoksul insanların gelişmiş ülkelere göç etmesi beklenmektedir ki bu rasyonel olarak mümkün gözükmemektedir. Göç hareketlerinin oluşmasında sosyal ve psikolojik güdülerin etkilerini yadsımaları Neo Klasik Teorinin dezavantajı kabul edilebilir. Stark'ın (1991) Yeni Ekonomik Kuramı ise aile, akraba ve etnik topluluklarının ulus ötesi göçlerin oluşmasında etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanında hane bireylerinin ortak menfaatinin güdülmesi, görece yoksulluğun azaltılması için göçün bir yaşam stratejisi kurgulama aracı olduğu teorisinin bazı özelliklerindedir. Yeni Ekonomik Kuram, hane sayısı, bireylerin mesleki ve eğitim düzeyleri, dil yeterlilikleri, sosyal sermayeleri hakkında yeterli bilgi sunmaması açısından eleştirilmektedir. Piore'nin (1979) İkiye Bölünmüş Emek Kuramı ise Neo Klasik kuramlardan farklı bir bakış açısı koyarak, ulus ötesi göç hareketlerinin oluşumunda ekonomik, sosyal, psikolojik ve sosyolojik faktörlerin etkili olduğunu belirtmiştir. İş kollarını ikiye ayırarak birincil sermaye yoğun işler, ikincil emek yoğun, yerli işçilerin yapmak istemedikleri işler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yerli işçilere göre ikincil işler aşağılayıcı ve küçümseyici işler olduğu için bu tür meslekleri yurt dışından getirilen göçmen işçiler yapmaktadır. Sanayileşen ülkelerin sürekli ucuz ve esnek işgücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Dolayısıyla ücretler sabit tutularak sürekli işçi arzı gerçekleştirilmelidir. Göçmen işçiler sendika, sosyal ve ekonomik haklara sahip olmadıkları için bu işçilerin işlerine işverenler (çok uluslu küresel şirketler, firmalar) kolayca son verebilmektedirler. Birincil sermaye ve teknoloji yoğun işler ise uzmanlaşma, işbölümü ve teknik kabiliyet isteyen işler olduğu için şirketler bu tür yerli işçilerin işlerine bir anda son verememektedir. Dünya Sistemleri Teorisine göre, ulus ötesi göç hareketliliği sürecinin temelinde kapitalist merkez ülkeler ile çevre ülkelerin sosyal, siyasi ve ekonomik etkileşimleri yer almaktadır. Marksist bir ideoloji üzerine inşa edilen teori, kapitalist merkez ülkelerin ihtiyaç duyduğu işgücü, enerji kaynakları ve ham madde ihtiyaçlarının çevre ülkelerden karşılanması esasına dayanmaktadır. İşgücü göçlerinin sömürü düzeni oluşturduğuna dikkat çeken Wallerstein (1995) Hindistan ve İngiltere arasındaki tarihsel sömürgecilik ilişkisini örnek vermektedir. Teori, Kuzey Amerika ve Uzak Doğu'da sanayileşen ülkelerin işgücü ihtiyaçlarının açıklanması konusunda yetersiz kalmaktadır. Göç hareketliliği sürecinde mikro yapıların (bireysel rasyonel tercihler, kar-zarar maliyetleri, hane halkı tercihleri, aile ve sosyal ağların) göç üzerindeki etkilerini yadsıyan yaklaşım bütüncül bir bakış açısı ortaya koyamamaktadır.

İlişkiler Ağı Göç Kuramı'na göre, ulus ötesi göç hareketlerinin oluşmasında aile, akraba toplulukları, etnik unsurlar, tanıdık, arkadaş gibi faktörler önemli ölçüde rol oynamaktadır. Türkiye'den Almanya'ya göç eden bireylerin akraba ve hemşeri dernekleri sayesinde iş bulma, barınma sorunu ve yol masrafını azaltma gibi stratejileri bu duruma örnek verilebilir. Teoriye göre ulus ötesi göç ve göçmen ağının yaygınlaşmasıyla göç hareketliliği süreci ivme kazanmıştır. Ayrıca büyük ölçekli makro yapıların (devletler hukuku, ticaret sözleşmeler, işçi anlaşmaları, istihdamın yapısı ve koşulları) göçe etkilerini açıklama konusunda yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Kurumsal Kuram Teorisi, göçlerin yasal ve yasadışı kurumların kurumsallaşması sonucu göçlerin süreklilik kazandığını ileri sürmüştür. Resmi göç yönetim kurumlarının yanında göçlerin göçmen kaçakçılığı sosyal ağları vasıtasıyla yasadışı bir göç endüstrisi oluştuğunu açıklayan teori göçün dinamik yapısına vurgu yapmıştır. Teoriye göre göçmen kaçakçılığı yoluyla resmi yollardan yurt dışına göç edemeyen bireylerin yasadışı şekilde büyük bir karaborsa oluşturmaktadır. En kapsamlı göç teorilerinden birisi de Göç Sistemleri Teorisidir. Makro ve mikro yapıların faktörlerini göz önünde bulundurarak büyük ölçekli kurumlar ve bireysel tercihler, hane halkı tercihlerinin etkilerini yansıtan Göç Sistemleri Teorisi, teorik altyapısı ve kapsayıcı özelliği sebebiyle genel olarak kabul gören bir yaklaşımdır.

Ortaya atılan göç teorileri, göçleri anlamak ve çözümlenmek, göçlerin arkasındaki dinamiklerin neler olduğunu tespit edebilmek amacı taşımaktadır. Esasen teoriler toplumsal ve kültürel değişimin boyutlarını kendi akademik disiplinleri açısından inceleyerek göç olgusunun karakteristiklerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedirler. Göç olgusu farklı disiplinler tarafından incelenerek teoriler üretildiği için farklı disiplinlerin bakış açıları da bütüncül ve birleştirici bir teori ortaya koyamamaktadır. Ortaya konulan akademik çalışmalar, teoriler birleştirici ve bütüncül bir göç teorisine yönelik çabalar olarak okunabilir.

Kaynakça | References

- Abadan-Unat, N. (1977). Implications of migration on emancipation and pseudo-emancipation of Turkish women. *International Migration Review*, 11(1), 31-58.
- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen göç, konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akyıldız, İ. E. (2016). Göç teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(2), 127-176.
- Borjas, G. J. (2003). The labor demand curve is downward sloping: Reexamining the impact of immigration on the labor market. *The quarterly journal of economics*, 118(4), 1335-1374.
- Brown, G. S. (2004). *Coping with long-distance nationalism: inter-ethnic conflict in a diaspora context*. The University of Texas at Austin.
- Bulgur, D. (2004). Ticareten sömürgecilğe XIX. yüzyılda Hindistan ve İngiliz hâkimiyeti. *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, 17, 63-102.
- Caldwell, C. (2011). *Avrupa'da devrimin yansımaları, göç İslam ve Batı* (Çev. Hasan Kaya). İstanbul: Profil Yayınları.

- Castles, S ve Miller, M. (2008). *Göçler çağı: Modern Dünyada uluslararası göç hareketleri (3. Basım)* (Çev. İbrahim Akbulut, Bülent Bal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chatelard, G. (2003). *Iraqi forced migrants in Jordan: Conditions, religious networks and the smuggling process (No. 2003/34)*. WIDER Discussion Paper.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- De Haas, H. (2008). *Migration and Development: A Theoretical Perspective, Working Paper presented for International Migration Institute*. James Martin 21st Century School, University of Oxford, Paper 9, Oxford.
- Demir, E. (2021). Göç Sosyolojisi. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 131-138.
- Demir, E. (2022a). Antalya'nın Nüfusu ve Sosyal Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Academic Research Review*, 7(1), 75-96. DOI: 10.30622/tarr.1054170.
- Demir, E. (2022b). Orhan Pamuk'un romanlarında göç, kültür ve kimlik ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (73), 100-113.
- Demir, E. (2022c). Akdenizlilik Kimliği ve Bir Akdeniz Okuması Bağlamında Aganta Burina Burinata'da İnsan ve Mekân. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 222-238. DOI: 10.54600/igdirsosbilder.1071881.
- Dietz, B. & Kaczmarczyk, P. (2008). On the demand side of international labour mobility: The structure of the German labour market as a causal factor of seasonal Polish migration. *International Migration in Europe. New Trends and New Methods of Analysis*, 37-64.
- Doğan, İ. (2018). *Göç ve kültür*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Fassmann, H. & İçduygu, A. (2013). Turks in Europe: Migration flows, migrant stocks and demographic structure. *European Review*, 21(3), 349.
- Futo, P., Jandl, M. & Karsakova, L. (2005). Illegal migration and human smuggling in Central and Eastern Europe. *Migracijske i etničke teme*, 21(1-2), 35-54.
- Grigg, D. B. (1977). E. G. Ravenstein and the Laws of Migration. *Journal of Historical Geography*, 3(1), 41-42.
- Guilomoto, C. Z. and Sandron, F. (2001). The Internal Dynamics of Migration Networks in Developing Countries. *Population: An English Selection*, 13(2): 135-164.
- Gunbayi, I. (2020). Action research as a mixed methods research: Definition, philosophy, types, process, political and ethical issues and pros and cons. *Journal of Mixed Methods Studies*, (2). 16-25.
- Güllüpınar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).53-85.
- Günarlan, H. (2019). Hindistan' da İngilizlere Karşı Ortaya Çıkan İlk İsyen Hareketlerinin sebepleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 417-439.

- Heckmann, F. (2007). *Towards a better understanding of human smuggling*. (IMISCOE Policy Brief, 5). Bamberg: europäisches forum für migrationsstudien (efms) Institut an der Universität Bamberg. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-352881>.
- Herman, E. (2006). Migration as a Family Business: The Role of Personal Networks in the Mobility Phase of Migration. *International Migration*, 44, 191–230. doi:10.1111/j.1468-2435.2006.00384.x.
- İçduygu, A. (2015). *Turkey's evolving migration policies: A Mediterranean transit stop at the doors of the EU*. Istituto affari internazionali.
- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları: 1923-2023*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- Keleş, R. (1998). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Yayınları.
- Koser, K. (2008). Why Migrant Smuggling Pay, *International Migration*. Blackwell Publishing, 46(2), 1-24.
- Lee, E. S. (1969). A Theory of Migration. J.A. Jackson (der.) Migration içinde. Great Britain: Cambridge University Press, 283-297.
- Mabogunje, A.L. (1970). Systems Approach to the Theory of Rural-Urban Migration. *Geographical Analysis*, 2, 1-18.
- Martinez-Vela, C.A. (2001). World Systems Theory. *Engineering System Division*, 83, 1-5.
- Massey, D. S. Arango, J. Hugo, G. Kouaci, A. Pellegrino, A. and Taylor, J.E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Özcan, Y. Z. (1998). *Türkiye'de İç Göç*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç, Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociological Review*, 23, 256–266. <https://doi.org/10.2307/2089239>.
- Piore, M. J. (1979). Qualitative research techniques in economics. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 560-569.
- Portes, A. (2010). Migration and social change: Some conceptual reflections. *Journal of ethnic and migration studies*, 36(10), 1537-1563.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Sassen, S. (1990). *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sjaastad, L. A. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, 70, 80-93.
- Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Stouffer, S. A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.

- Tekeli, İ. (1975). Göç teorileri ve politikası arasındaki ilişkiler. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 153-176.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslar Arası Emek Göçü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tolbert, S. P. & Zucker, L. G. (1999). The Institutionalization of institutional Theory. S. R. Clegg and C. Hardy (Ed.), *Studying Organization Theory & Method* İçinde (169-184). SAGE Publications.
- Uslu, F., Yayla, O., Guven, Y., Ergun, G. S., Demir, E., Erol, S., ... & Gozen, E. (2023). The Perception of Cultural Authenticity, Destination Attachment, and Support for Cultural Heritage Tourism Development by Local People: The Moderator Role of Cultural Sustainability. *Sustainability*, 15(22), 15794.
- Wallerstein, I. (1979). *The Capitalist World-Economy*. Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. (1995). Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Göçü Oluşumu, Irk Ulus Sınıf (Der. Balibar, E. ve Wallerstein, I) İstanbul: Metis Yayınları.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. İstanbul: Anı Yayıncılık.

Structured Abstract

Migration is a dynamic phenomenon with a temporal and spatial dimension. Migration reveals the social, political, cultural, economic and demographic changes of human communities that were forced to change the geography they lived in due to the effects of natural disasters such as hunger, housing, drought, earthquake and flood in primitive times. The phenomenon of migration, which has a continuous and changing structure, reflects the multidimensional process of social change and transformation.

Evaluating migrations on the basis of population mobility, he examined them in two parts as mutual and voluntary spatial displacement of immigrants and forced displacement of immigrants. When the volumes, distances and characteristics of migrations change, different definitions of migration may arise. There are many definitions of migration made based on different variables in the literature. The common point of these definitions has been “population mobility”. Therefore, migrations, regardless of their causes or dynamics, reveal a process of human mobility. The social mobility process is divided into two parts. The first is the migration movement, which is shaped by economic concerns, demands for individual freedom, political pressures, access to education and health services, religious and cultural reasons. The second is the labor migrations made due to the labor force needed in another country with economic motivation.

Migration has not only been a geographical displacement of one or more human communities for a certain period of time, but also a transformation process involving social, cultural, economic diversity and social change. In the academic researches conducted on migration studies, it Decrees the sociological, economic, political and demographic changes between the origin and destination points that started with migration. Migration studies include studies on change and transformation. Migrations constitute the step of the process of building an ancient civilization. The social, political and economic developments that humanity has experienced are important in terms of determining the direction, time, place and character of migrations. For example, factors such as wars, the emergence of the industrialization period, the strengthening of nation-state structures, the spread of globalization have triggered the mobility of the population. İlhan Tekeli, who made a socio-economic assessment of migration, stated that migration mobility develops within the scope of production-consumption relations, and that the balance of labor, supply and demand within a social system reveals social mobility. Migration is a phenomenon that makes the production of labor force in space effective and is shaped by networks such as telecommunications and transportation within a social system. Through migrations, the population can be distributed to economic resources more effectively, and the quality of labor and production can increase. Although migrations are a part of social, cultural and economic change, they have a character that gives social and economic mobility to societies.

Along with migration, the fabric of societies, economic activities, and lifestyles can change. It is understood that migration has a function that affects the institutions, economic activities and political culture that are in a relationship of interdependence with each other and make up the social structure. Migrations have also brought a new excitement and meaning to human life in terms of causing changes and transformations in the life form, the

value system, and the mode of production. Migrations have shown gradual variability. First, it was seen from the countryside to the city, then from the city to the city, and finally from the big cities abroad.

According to the Relations Network Migration Theory, factors such as family, kin communities, ethnic elements, acquaintances, friends play a significant role in the formation of transnational migration movements. An example of this situation can be given by the strategies of individuals migrating from Turkey to Germany, such as finding a job, housing problems and reducing travel costs thanks to relatives and compatriot associations. According to the theory, the process of migration mobility has gained momentum with the expansion of transnational migration and migrant network. In addition, it is believed that large-scale macro structures (state law, trade agreements, labor agreements, the structure and conditions of employment) are insufficient to explain their impact on migration. The Theory of Institutional Theory has suggested that migrations have gained continuity as a result of the institutionalization of legal and illegal institutions of migration. In addition to the official migration governance institutions, the theory explaining that an illegal migration industry has been formed through migrant smuggling social networks has emphasized the dynamic structure of migration. According to the theory, individuals who cannot migrate abroad through official means through migrant smuggling illegally constitute a large black market. One of the most comprehensive migration theories is the Theory of Migration Systems. Taking into account the factors of macro and micro structures, large-scale institutions and individual preferences, reflecting the effects of household preferences, Migration Systems Theory is a generally accepted approach due to its theoretical infrastructure and inclusive feature.

The migration theories put forward aim to understand and analyze migrations, to be able to determine what the dynamics behind migrations are. In fact, the theories aim to reveal the characteristics of the migration phenomenon by examining the dimensions of social and cultural change from the point of view of their academic disciplines. Since the phenomenon of migration is studied by different disciplines and theories are produced, the perspectives of different disciplines also cannot put forward a holistic and unifying theory. The academic studies, theories put forward can be read as efforts towards a unifying and holistic migration theory.